

Volkscultuur Magazine

Immaterieel
erfgoed

Gelderse
Canon

Maliebaan-
festival

Alledaags
leven
ontspoort

Jaargang 2, nr 4
winter 2007
www.volkscultuur.nl

Drukke maand voor volkscultuur

December was voor ons een drukke mediamaand. Eerst kregen wij alle pers over ons heen toen wij een persbericht naar buiten brachten waarin wij voorzichtig stelden 'Wordt Sinterklaas een nationaal feest?' en later kwamen er veel vragen toen in de Tweede Kamer werd gediscussieerd over volkscultuur.

Sinterklaas

In augustus zijn wij gestart met een onderzoek naar de honderd belangrijkste tradities en rituelen in Nederland. Wij vroegen het publiek om ons hun tien belangrijkste tradities op te sturen. Over de achtergronden van de honderd meest genoemde tradities willen wij een boek maken, dat in 2009 - het Jaar van de Tradities - uit moet komen. Wij zijn de enquête speciaal in een maand gestart waarin weinig feesten zijn. Als wij in december waren begonnen, zou iedereen op Sinterklaas, Kerstmis en Oud en Nieuw stemmen, dachten wij. Toch was vanaf het allereerste begin Sinterklaas koploper. In december liep hij zover voorop dat wij wel durfden te stellen dat het Sinterklaasfeest traditie nummer één zou worden in Nederland. Vandaar dat persbericht.

Dat het persbericht zoveel stof zou doen opwaaien, hebben wij niet vermoed. In alle nieuwsprogramma's is er aandacht aan besteed. In veel kranten was het voorpaginanieuws. Mensen mochten op internet stemmen over wel of geen vrije dag op 6 december. Al gauw ging de discussie buiten ons om. De échte Sinterklaas werd overal geïnterviewd. Was hij eerst nog wat septisch om een nationaal icoon te worden, later was hij er maar wat trots op. Ook de middenstand, die jaren riep dat Kerstmis belangrijker was dan Sinterklaas liet weten dat er een record aan sinterklaasinkopen was gedaan. De piek lag op zaterdagmiddag, omdat veel mensen het heerlijke avondje in het weekend vóór 6 december hielden. Uit NIPO onderzoek bleek dat in 2007 ruim de helft van alle Nederlanders Sinterklaas vierden. Sinterklaas leek populairder dan ooit.

Tweede Kamer

Medio december kregen wij weer veel vragen. In de meeste landelijke kranten stond op 18 december een verslag van het cultuurdebat in de Tweede Kamer. CDA kamerlid Nicolien van Vroonhoven vond dat volkscultuur niet serieus genoeg genomen werd. Haar pleidooi leidde tot hilariteit van haar collega kamerleden, vooral toen ze vertelde zelf ook wel eens te borduren. Boris van der Ham D66 vroeg zich septisch af of kantklossen van rijkswege gesubsidieerd zou moeten worden. Ook *De Volkskrant* schreef: 'Moeten klootschieten, midwinterhoornblazen en allerlei bijzondere ambachten - tezamen 'de volkscultuur' - voortaan worden gesubsidieerd?' Nicolien van Vroonhoven vond die neerbuijgende houding onterecht. Volgens haar moet er een offensief komen voor volkscultuur, zeker nu wij op zoek zijn naar een identiteit. Nationale en regionale uitingsvormen kunnen het bewustzijn van een eigen identiteit bevorderen. Minister Plasterk vond een offensief te ver gaan, maar beloofde de Kamer een brief te schrijven met de definitie van volkscultuur.

Volkscultuur is natuurlijk meer dan klootschieten, midwinterhoornblazen, kantklossen en borduren. Dat hoef ik u niet te vertellen. Volkscultuur gaat over het dagelijks leven van iedereen. Het gaat over tradities en rituelen die wij van huis uit meegekregen hebben. In een maatschappij waarin niet iedereen dezelfde culturele achtergrond heeft, is kennis van volkscultuur heel belangrijk. Nicolien van Vroonhoven heeft gelijk als ze zegt dat volkscultuur alles te maken heeft met identiteit.

Volkscultuur is de cultuur en de kunst van het dagelijks leven. In de discussie in de Kamer lag de nadruk echter op de kunstzinnige en traditionele kant van volkscultuur. Volkscultuur heeft ook een culturele en hedendaagse dimensie. Voor de politiek biedt volkscultuur aanknopingspunten als het gaat over normen en waarden, om cultureel burgerschap, over mooier Nederland, immaterieel erfgoed enzovoort. Reden genoeg voor de leden van de Tweede Kamer om eens met nieuwe ogen naar volkscultuur te gaan kijken. Het is niet voor niets dat er in Nederland zeker een miljoen mensen zich met volkscultuur bezig houden!

Jreke Stroucken

Inhoud

- 4 Provinciaal beleid immaterieel erfgoed
Het verhaal van Zeeland
- 9 Nederlandse liederenbank
- 10 Gelderse Canon als som der delen
- 14 Wonen in Brabant
- 17 Knippenbergprijs naar project
bedevaart Kevelaar
- 19 E. Bosch van de Kolkprijs voor
Wielent Harms
- 20 Alledaagse dingen
- 22 Prof. dr. Marietje van Winter 80 jaar
- 24 Uitreiking van de Prof. Van Winterprijs
- 27 Maliebaanfestival
Unieke formule wordt onderscheiden
- 32 Het alledaags leven ontspoort
Volkscultuur in de films van
Alex van Warmerdam
- 36 De volksromans van Herman de Man

*Zeeland maakt beleid voor
streektaal, streekdrachten,
folklore en volkskunst.*

4

10

*In Gelderland wordt
vanuit lokale initiatieven de provinciale
Gelderse canon
opgebouwd.*

27

*Aartsbisschop Simonis droeg
de mis op bij het twintigjarig
jubileum van de Maliebaan-
kermis.*

32

*Het filmisch oeuvre van
Alex van Warmerdam
bevat veel volks-
culturele elementen.*

Provinciaal beleid immaterieel erfgoed

Het verhaal van Zeeland

De belangstelling voor het erfgoed groeit, zowel binnen de maatschappij als op het politieke niveau. Enorm veel organisaties zijn de laatste jaren opgericht en/of gegroeid, zowel lokaal, regionaal, als (inter)nationaal. Voor het materiële erfgoed gold dit al langer. Er kwamen wettelijke bepalingen voor het gebouwde erfgoed, bijvoorbeeld voor de monumenten en sinds kort ook voor de archeologie. Voor het immateriële erfgoed is een dergelijke bescherming nooit tot stand gekomen. Erger nog: het Nederlandse immaterieel erfgoed kampte voortdurend met een oubollig imago. Dit imago maakte dat het immaterieel erfgoed op weinig draagvlak kon rekenen, noch op wettelijke bepalingen of bescherming op andere wijze. Evenmin kon het rekenen op de ondersteuning, waar organisaties die zich met het materiële erfgoed bezig hielden wel op konden rekenen.

Wanneer de omslag in dit denken tot stand kwam, is niet exact te bepalen. Wel is duidelijk dat de grootschaligheid, het gericht zijn op een Europese samenleving en politiek, een geweldige impuls heeft gegeven aan de belangstelling voor het immateriële erfgoed. De veranderende samenleving voedde het onderzoek naar het eigene en onderscheidende, maar ook naar het samenbindende van de kleinere gemeenschapschappen én het onderzoek naar en erkenning van de culturele diversiteit.

Unesco

De maatschappelijke belangstelling voor het immateriële erfgoed over de gehele wereld kwam tot erkenning en uitdrukking in de conventie van Unesco in 2003. De conventie erkende het belang van immaterieel cultureel erfgoed als een hoofdbron van culturele diversiteit en als een waarborg voor duurzame ontwikkeling. Zij constateerde de diepliggende wederzijdse afhankelijkheid tussen immaterieel cultureel erfgoed en materieel cultureel en natuurlijk erfgoed. Bovendien beseftte zij dat processen van globalisering en sociale transformatie, naast de voorwaarden die ze creëren voor hernieuwde dialoog tussen gemeenschappen, ook aanleiding

geven, net als het fenomeen van intolerantie, tot ernstige bedreigingen van achteruitgang, verdwijning en vernietiging van het immaterieel cultureel erfgoed. Unesco riep tijdens deze conventie alle lidstaten op het immaterieel erfgoed te beschermen.

Provincie Zeeland

De Provincie Zeeland kent al jaren een beleid voor onderdelen van immaterieel erfgoed zoals regionale geschiedbeoefening en dialecten, maar een integraal beleid ontbrak. Als eerste in Nederland heeft de provincie Zeeland een inhaalslag gemaakt. Het afgelopen jaar heeft zij zich gebogen over de vraag hoe zij de bescherming van het immateriële erfgoed in haar beleid kon opnemen. Dit beleid is opgenomen in het eerste deel van de nota *Immaterieel Erfgoed en Archieven*.

Gezamenlijke beleidsontwikkeling

Als eerste beleid maken heeft als nadeel dat er geen referenties zijn, maar als groot voordeel dat er evenmin vastgelegde kaders en normen zijn waaraan het beleid zich eventueel zou moeten conformeren.

Zeeland heeft als eerste provincie beleid gemaakt voor immaterieel erfgoed.

De Provincie Zeeland voert haar beleid niet zelfstandig uit. Dat gebeurt door verschillende organisaties. Deze organisaties zijn goed op de hoogte van wat er in het veld speelt en waaraan behoefte is. Zij vindt het dan ook essentieel dat het beleid niet van bovenaf wordt vormgegeven, maar in gezamenlijkheid. Daarom werd een eerste brainstormsessie belegd waarvoor allerlei instanties die zich met immaterieel erfgoed bezighouden werden uitgeno-

Tekst

Conny Boersma
Provincie Zeeland

Foto's

Jan Stads

digd. Een groot aantal van deze organisaties heeft hieraan gevolg gegeven. Tijdens deze bijeenkomst werd gekeken naar wat verstaan moest worden onder immaterieel erfgoed, of het mogelijk was het beleid voor immaterieel erfgoed te koppelen aan het bestaande algemene cultuurbeleid van de provincie en op welke prioriteiten de provincie zich de komende jaren zou moeten richten.

Definitie immaterieel erfgoed

Om bij het eerste te beginnen: de definities zijn legio, maar er werd besloten aan te sluiten bij de definitie van Unesco: 'Het immaterieel cultureel erfgoed betekent zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed...' In feite is dit een cirkelredenering en geeft het aan dat immaterieel erfgoed datgene is dat men als immaterieel erfgoed ervaart. Toch gaf dit de mogelijkheid om meer specifiek de volgende onderdelen te benoemen waarop het provinciale beleid zich zou moeten richten. Tijdens de brainstormsessie werden de volgende domeinen vastgesteld:

- Streektaal en streekdrachten
- Geschiedbeoefening
- Folklore, tradities en verhalen
- Traditionele ambachtelijke vaardigheden
- Kennis en praktijken betreffende de natuur en het universum

Relatie materieel - immaterieel versterken

Uitgangspunt was dat het immaterieel erfgoed aan zou sluiten op het algemene cultuurbeleid en het beleid voor immaterieel erfgoed in het bijzonder. Voor verschillende onderdelen van het materiële erfgoed waren inmiddels afzonderlijke nota's ontstaan. In de brainstormsessie werd echter benadrukt dat het beleid voor het immaterieel erfgoed en archieven niet los ontwikkeld moest worden van de beleidsvelden musea, bibliotheken en materieel erfgoed. Er ligt immers een wederzijdse afhankelijkheid tussen immaterieel erfgoed

Het paeremes hoort bij de streekdracht van de Zeeuwse mannen.

en materieel erfgoed. Zonder het één kan het ander niet begrepen worden. Eén van de speerpunten voor het beleid werd dan ook het versterken van de relatie materieel - immaterieel erfgoed.

Onderzoek en behoud

Bescherming van het immaterieel erfgoed was het uitgangspunt. Maar op welke wijze zou dit vormgegeven kunnen worden? Unesco geeft aan dat zij onder bescherming verstaat: 'maatregelen treffen die erop gericht zijn de leefbaarheid van het immaterieel cultureel erfgoed te verzekeren, inclusief de identificatie, de documentatie, het wetenschappelijke onderzoek, de bewaring, de bescherming, de promotie, de versterking, de overdracht van immaterieel cultureel erfgoed, in het bijzonder door formeel en niet-formeel onderwijs, en het revitaliseren van verschillende aspecten van dat erfgoed'.

Het ringrijden is tot op de dag vandaag een populaire Zeeuwse sport.

Een lange zin, maar deze geeft wel de essentie. Al discussiërend werd besloten de bescherming te richten op verschillende onderdelen. Als eerste werd gewezen op het belang van de onderzoeksagenda en het behoud. De onderzoeksagenda werd onderverdeeld in wetenschappelijk onderzoek en geschiedschrijving. Het behoud omvat de documentatie, de registratie en het bewaren.

Toegankelijk erfgoed

Behoud om het behoud is niet voldoende. Het erfgoed moet ook toegankelijk gemaakt worden, zichtbaar en beleefbaar, zo werd die avond benadrukt. Voor degenen die er reeds in geïnteresseerd zijn, maar ook en niet in het minst om maatschappelijke bewustwording te creëren en het draagvlak te vergroten. Verschillende vormen van toegankelijkheid kwamen naar voren: van collecties digitaliseren en webportals, via erfgoededucatie en andere educatieve projecten tot toeristische ontsluiting. Al deze vormen werden, al dan niet in combinatie met elkaar, naar voren gebracht.

Levend erfgoed

Het belang van levend erfgoed werd benadrukt. Maar al snel bleek dat dit begrip verschillend geïnterpreteerd werd. De verschillende visies werden ondersteund door even zovele definities. Allereerst werd gekozen voor de omschrijving van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur 'het verleden zoals het tot ons komt in gesproken woorden, bijvoorbeeld verhalen en zinnen die nooit zijn opgeschreven maar die doorverteld zijn van generatie op generatie en in traditionele vormen van volkscultuur die in onze huidige cultuur nog steeds een belangrijke rol spelen'. Daarnaast werd gekozen voor levend erfgoed in de vorm van 'geënceneerd erfgoed'; een museale vorm om volkscultuur uit het verleden tot 'leven' te brengen. Vooral de folkloristische verenigingen geven vorm en inhoud aan deze vorm van levend erfgoed. Tot slot vallen onder levend erfgoed moderne uitingen en presentaties van immaterieel erfgoed. Als voorbeeld hiervan werd genoemd moderne ontwerpen gebaseerd op streekdrachten en sieraden.

Nieuw immaterieel erfgoed

Het immaterieel erfgoed, de tradities, gewoonten en gebruiken, is per definitie niet statisch. Het wordt immers doorgegeven en verandert steeds door sociale veranderingen, uitwisselingen van

Verhalen behoren ook tot het Zeeuws erfgoed en het vertellen daarvan wordt door de provincie gestimuleerd.

verschillende culturen. Immaterieel erfgoed wordt in feite steeds gecreëerd. Tot ons immaterieel erfgoed behoren ook de 'nieuwere' culturen, zoals die van allochtonen. Dit 'nieuwe' immaterieel erfgoed werd benoemd als laatste speerpunt van het beleid.

De nota

Toen eenmaal duidelijk was welke speerpunten het toekomstig provinciaal beleid zou moeten omvatten, werd een conceptnota geschreven. Dit concept werd besproken met de personen die de eerste brainstormsessie hadden bijgewoond. Hieruit kwamen nog enkele wijzigingen voort, die niet zo zeer meer de inhoud wijzigden, maar wel de tekst aanscherpten. In februari werd de nota vastgesteld door Provinciale Staten.

De nota geeft het beleid van 2007 tot en met 2012 weer, dat is een langere periode dan de normale duur van vier jaar waarover het cultuurbeleid geformuleerd wordt. Dit heeft te maken met het feit dat de huidige periode al bijna ten einde loopt en integraal beleid voor immaterieel erfgoed een grote onbekende is. Het eigenlijke beleid staat nog in de kinderschoenen en verdere ontwikkeling is nodig. Het belang van de bescherming van het immaterieel erfgoed heeft de Provincie Zeeland erkend en zij heeft daar dan ook met de nota haar visie op gegeven. Zij heeft gekozen voor een langere periode om vanuit een vast kader een verdere ontwikkeling mogelijk te maken.

Van beleid naar uitvoering

De nota geeft de hoofdlijnen en kaders aan waar binnen de bescherming vorm kan krijgen. Voor de uitvoering, de werkelijke bescherming, is de provincie afhankelijk van anderen. Wat er nu exact beschermd gaat worden en hoe, is in zeer grote mate afhankelijk van het veld. Beleid maken en beleid uitvoeren zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden. De overheden kunnen geen beleid maken zonder overleg met en de inbreng van de organisaties uit het veld en het veld is voor de uitvoering vaak afhankelijk van de stimulansen en ondersteuning van de overheid. Een voortdurende wisselwerking is nodig. Dit geldt voor alle onderdelen van het beleid, of het nu gaat om geschiedschrijving of levend erfgoed, om klimaatbeheersing of toegankelijkheid. Immers als de provincie schrijft groot belang te hechten aan een integrale geschiedschrijving, omdat deze voor het juiste historische kader moet zorgen, zal zij dit niet zelf doen. Ook zal zij zelf geen historische spelen opvoeren. Duidelijk mag zijn dat het beleid moet worden opgepakt en uitgewerkt worden door het veld.

Eén van de prioriteiten is het stimuleren van de relatie tussen materieel en immaterieel erfgoed.

Uit deze voorbeelden blijkt meteen de diversiteit van datgene dat 'het veld' is. Het strekt zich uit van vrijwilligersorganisaties tot wetenschappelijke instituten, van enkelingen tot grote groepen. Samen met het veld zijn verschillende actiepunten geformuleerd die de provincie in ieder geval de komende tijd zou willen stimuleren. Deze actiepunten zijn soms erg breed, en misschien zelfs vaag te noemen, maar ook dat heeft te maken met de looptijd van de nota. Immers in de komende zes jaar kunnen zich allerlei ontwikkelingen en bijbehorende projecten voordoen die niet bij voorbaat buiten de provinciale ondersteuning moeten vallen. Zo is het eerste actiepunt 'Projecten stimuleren die de onderlinge relatie immaterieel erfgoed - materieel erfgoed versterken'. Dit actiepunt kan op

Zeeland is ook bekend door zijn prachtige streekdrachten.

enorm veel verschillende manieren vorm krijgen. Naast het feit dat niet alles te voorzien is, wil de provincie geen keurslijf over vorm en inhoud zijn. Dit geldt ook voor de concrete actiepunten. De uitvoering hiervan is overigens evenzeer afhankelijk van de medewerking van verschillende organisaties. Als voorbeeld hiervan kan het actiepunt dienen met de omschrijving 'Webportaal geschiedeniszeeland.nl verder uitbouwen en verdiepen als digitaal platform voor cultureel erfgoed en cultuurhistorie'. Als je dat goed wilt doen is in feite de medewerking van het hele cultuurhistorische veld nodig.

Partners

Hiermee is duidelijk geworden dat de Provincie Zeeland voor de uitvoering van haar beleid afhankelijk is van partners. In de provinciale cultuurnota 2005-2008 Cultuur Continu zijn vijf dragende provinciale culturele organisaties aangewezen, die ieder op hun eigen wijze een belangrijke positie innemen voor de cultuur in Zeeland. Deze organisaties hebben een sleutelpositie in het uitvoeren van de culturele ambities en speerpunten van het cultuurbeleid. De belangrijkste voor de uitvoering van ons beleid voor cultureel erfgoed is de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ). De SCEZ kan bijdragen aan de profilering van de term immaterieel erfgoed, door het beleid daarvoor op een integrale wijze uit te voeren, in

plaats van via de huidige benadering via sectoren als streektalen, geschiedbeoefening, monumentenzorg. Niet alleen de SCEZ is een belangrijke partner in de realisering van het beleid. Verschillende andere professionele organisaties kunnen daarin ook een aandeel hebben, zoals de dragende instellingen de Zeeuwse Bibliotheek en het Zeeuws Museum, maar er kan ook gedacht worden aan Omroep Zeeland en het Zeeuws Archief.

De volkscultuur is echter ook het terrein bij uitstek van de amateurgroepen en de vrijwilligers. Zij houden tradities in stand, organiseren uitvoeringen, bespelen instrumenten, enzovoort. De amateurgroepen en de vrijwilligers zijn zowel de dragers, als de doorgevers van de kennis en de kunde. Dit geldt ook voor andere terreinen, zoals dialecten. Amateurs en vrijwilligers zijn daarom van groot belang voor het behoud van het immaterieel erfgoed. Het versterken van het provinciale vrijwilligersnetwerk van Cultureel Erfgoed Zeeland. Dit gebeurt door ondersteuning van het uitvoerende werk en is in het bijzonder gericht op het verhogen van de kwaliteit daarvan.

Naast de provinciale organisaties zijn er verschillende landelijke organisaties, zoals het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en het Meertens Instituut, die partner kunnen zijn in de bescherming van het Zeeuws immaterieel erfgoed. Zelfs op internationaal niveau worden projecten ontwikkeld, zoals een project voor het behoud van vakkennis benodigd voor de restauratie van historische schepen en een project over streekproducten.

Conclusie

Unesco heeft op de 32e Algemene Conferentie de Conventie Immaterieel Erfgoed aangenomen en niet alleen overheden, maar ook centra voor volkscultuur, erfgoedorganisaties en musea, opgevoerd oraal en immaterieel erfgoed te boekstaven, te behouden of - zonodig - te beschermen. De Provincie Zeeland heeft samen met het veld het immaterieel erfgoed verkend: wat is er, waar moeten we op inzetten, wat willen we bereiken. Met haar nu vormgegeven beleid geeft de Provincie Zeeland een belangrijke aanzet om in gezamenlijkheid het boekstaven, het behoud én de bescherming te realiseren. ■

Nederlandse liederenbank

Op de site www.liederenbank.nl kun je zoeken naar Nederlandse volksliederen van de middeleeuwen tot deze eeuw. Bij de liederen worden afbeeldingen van de oorspronkelijke liedtekst getoond en soms ook werkelijke opnames van liederen ten gehore gebracht.

In totaal bevat de bank 125.000 titels. Er is gebruik gemaakt van grote inventarisaties en van het bestaande kaartsysteem van het Volksliedarchief. Het doorzoeken van de liederenbank kan op verschillende manieren. De een wat ingewikkelder dan de andere. De bank is niet alleen te doorzoeken op soort lied, maar ook op thema en op woord uit de liedtekst. Zo zijn er liederen over kermis

Foto: Jan Stads

en circus te vinden. Bijvoorbeeld over een trapeze artiest die dodelijk ten val komt. Maar ook de moord van Jacobus Jut op een rijke dame in den Haag is in liedvorm terug te vinden. Voor degene die geïnteresseerd is in liefdesperikelen zijn er talloze voorbeelden van vrouwen, die vaak met kind alleen gelaten worden. Charmante André Hazes-achtige teksten over kleine en grote treurigheid, die van alle tijden blijkt te zijn.

Tot de zestiende eeuw zijn alle nu bekende Nederlandse liederen opgenomen. Uit de zeventiende eeuw zijn bijna 30.000 liederen ontsloten. Het gaat hier om wereldlijke liederen, geestelijke liederen en bijvoorbeeld toneellieder.

Het dunst is de collectie liederen uit de achttiende eeuw. Oorzaak is het ontbreken van een gedegen wetenschappelijk onderzoek en repertorium van liederen uit deze periode. Voor deze eeuw kon men alleen terugrijpen op het kaartsysteem van het volksliedarchief. Voor de negentiende eeuw putte men uit de vele gedrukte liedboekjes of blauwboekjes. Ook de vaderlandse liederen en liederen met een sterke opvoedende boodschap zijn aanwezig, inclusief vele schoolliederen. Een grote collectie straatliederen uit de negentiende eeuw is ook aan de liederenbank toegevoegd en ontsloten.

De collectie uit de vorige eeuw bevat vooral liedjes uit volkslieduitgaven. Zangboekjes die op school of in verenigingen gebruikt werden. Voor mensen die nog eens een lied uit hun schooltijd of uit de jeugdvereniging willen nalezen en zingen, kunnen hier hun hart ophalen. Vooral de liederen verzameld door Will Scheepers en Ate Doornbosch zijn een prachtige aanvulling op het papieren materiaal dat de liederenbank geeft. Je kunt de liederen echt horen. ■

Informatie: www.liederenbank.nl

Gelderse Canon als som der delen

Van lokale initiatieven tot provinciaal eindproduct

Sinds in oktober 2006 de Canon van Nederland werd gepresenteerd door de commissie van Oostrom zijn allerwege historische canons ontwikkeld of in ontwikkeling, zowel per sector (de Sportcanon, de Canon van Sociaal Werk) als per regio of plaats. Ook Gelderland laat zich wat dit betreft niet onbetuigd.

De provinciale ondersteuningsorganisatie voor erfgoedinstellingen - Gelders Erfgoed - heeft daarom het initiatief genomen om deze ontwikkeling te ondersteunen, in samenwerking met de provinciale ondersteuningsorganisaties voor cultuureducatie (Edu-art) en de bibliotheken (Biblioservice Gelderland) en het Gelders Archief. Hiervoor wordt een canonmodule gekoppeld aan de erfgoedsite *Mijn Gelderland* waarin lokale canoncommissies en historische verenigingen hun canon kunnen onderbrengen. Ook komt er een provinciale canoncommissie van deskundigen, die de lokale initiatieven van advies kunnen voorzien.

De canonmodule zal in het tweede kwartaal van 2008 operationeel zijn. De lokale canons die er in worden geplaatst zullen als basis dienen voor de provinciale canon, die de Gelderse canoncommissie eind 2009 bekend zal maken.

Gelderland stimuleert lokale erfgoedorganisaties om hun canon vast te stellen.

Canon van Nederland

De commissie Van Oostrom verstaat onder de canon 'Het geheel van belangrijke personen, teksten, kunstwerken, voorwerpen, verschijnselen en processen die samen laten zien hoe Nederland zich ontwikkeld heeft tot het land waarin we nu leven' (zie www.entoen.nu). Meer begrip van die ontwikkeling is niet alleen nodig voor grote groepen van huidige bewoners, maar ook

voor de nieuwkomers. Kennis van hoe een land en een volk zijn ontstaan - dus kennis van het gemeenschappelijke verleden - is noodzakelijk om actuele veranderingen te kunnen begrijpen. Inmiddels blijkt de canon een kader te bieden voor onze historie, waarin velen kennelijk door de bomen het bos niet meer zagen. Bovendien zegt de commissie Van Oostrom verrast te zijn over de positieve reacties van nieuwe Nederlanders op de canon.

De primaire doelgroep van de canon wordt gevormd door het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Op landelijk niveau zijn tal van instrumenten ontwikkeld om de canon te verankeren. De website www.entoen.nu zal de plek zijn waarop iedereen die iets met de canon wil terecht kan. De website moet *wiki*-achtig van opzet worden, zodat iedereen er zelf (lokale) informatie aan kan toevoegen. De canon zal over circa vijf jaar opnieuw worden bekeken en aangepast. Het is dus een veranderend instrument om mensen bij de historie van dit land te blijven betrekken.

Canon van Gelderland

De nationale canon is opgebouwd uit vijftig 'vensters' die een aansprekend kader vormen voor het opdoen van kennis en begrip van ons gemeenschappelijk verleden. Zij hebben provincies en regio's geïnspireerd tot de ontwikkeling van eigen canons, die in sommige gevallen al zijn gemaakt (bijvoorbeeld van Overijssel) of waarvoor een opzet is vervaardigd (regio Achterhoek).

In Gelderland zijn er ook op lokaal niveau al verschillende gerealiseerd (Beekbergen, Epe, Harderwijk). Sommige plaatsen zijn nog niet zo ver, maar hebben alvast een overzicht van geschikte aspecten gemaakt (Apeldoorn) of een canoncommissie opgericht (Lingewaard). In Tiel heeft het Flipje & Streekmuseum een museale canon ontwikkeld die aansluit bij de regionale geschiedenis.

Hoewel de reeds ontwikkelde lokale canons allemaal de vijftig vensters als uitgangspunt hebben genomen, is de verdeling van

Tekst

Marc Wingens

Foto's

Nederlands

Openluchtmuseum

In het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem kan men de winter van weleer proeven.

de onderwerpen in de tijd, evenals de uitwerking en de kwaliteit ervan, zeer wisselend. Hetzelfde geldt voor de educatieve toepasbaarheid en de daaraan gerelateerde doelgroepen. Gelders Erfgoed, Gelders Archief en Edu-art willen de lokale initiatieven met elkaar in contact brengen en de mensen stimuleren te werken volgens de landelijk vastgestelde vijftig vensters. De centrale begeleiding en sturing kan het onderwijs helpen om met de lokale canon te werken.

Erfgoededucatie

Gelders Erfgoed en Edu-art hebben sinds 2001 als samenwerkingspartners veel ervaring opgedaan met het verbinden van lokale onderwijs- en erfgoedinstellingen in het kader van erfgoededucatieprojecten, waarbij zij het Gelders Archief geregeld hebben betrokken. Met name de laatste twee jaar blijkt dat deze inspanning zijn vruchten begint af te werpen. Scholen en leerkrachten, geactiveerd door het project CEPO (Cultuureducatie in het Primair onderwijs), vragen om projecten die aansluiten bij het lokale erfgoed.

Het onderwijs vraagt (nog) niet om een lokale canon. Wel vraagt het om lokaal maatwerk in samenwerking met de lokale organisa-

ties en instellingen. Opmerkelijk daarbij is ook dat het onderwijs niet vraagt om zuivere geschiedenisprojecten, maar vanuit de actualiteit met de historie bezig wil zijn. Alle onderwijsvernieuwing van de afgelopen jaren heeft een mentaliteitsverandering teweeg gebracht. Omdat projecten aansluiten bij de belevingswereld van de kinderen zijn ze succesvol en voor herhaling vatbaar. Deze ervaringen zijn zeer waardevol voor de succesvolle uitvoering van het onderhavige project.

Mijn Gelderland

In samenwerking met Biblioservice Gelderland willen de partners de ontwikkeling van lokale canons gaan ondersteunen en stimuleren met behulp van een module op de erfgoedsite www.mijngelderland.nl. Deze module zal een matrix bieden voor de structuur en criteria leveren voor de samenstelling. Docenten zullen op een eenvoudige manier van deze 'canonbank' gebruik kunnen maken bij het op de eigen woonplaats toegespitste onderwijs.

De redactie van de erfgoedsite is momenteel bezig met de ontwikkeling van een educatieve module. De canonmodule zal hier mooi op aansluiten.

Een lampionnetocht laat kinderen kennismaken met het verleden.

Projectgroep Canon van Gelderland

De projectgroep, samengesteld uit vertegenwoordigers van Gelders Erfgoed (projectleiding), het Gelders Archief, Edu-art en Biblio-service Gelderland, zal de contacten leggen en onderhouden met lokale canoncommissies en historische verenigingen enerzijds en het onderwijsveld anderzijds. Zij gaat de canonmodule op de erfgoedsite www.mijngelderland.nl ontwikkelen en zal de redactie voeren over de vulling van de website. De projectgroep zal zich inhoudelijk laten adviseren door de Gelderse canoncommissie, en lokale commissies en instellingen met de provinciale commissie in contact brengen. De verbindende schakel tussen de projectgroep en de provinciale commissie wordt de bij Gelders Erfgoed werkzame consulent geschiedbeoefening, die tevens zal optreden als secretaris van de commissie.

Gelderse canoncommissie

Een provinciaal gezelschap van deskundigen: de Gelderse canoncommissie, zal de ontwikkeling van de module begeleiden en de lokale canoncommissies adviseren. De commissie zal bestaan uit deskundigen die gelieerd zijn aan het archiefwezen, het onderwijs en de erfgoedinstellingen in Gelderland, met een goede spreiding over de provincie, zowel qua worteling als qua kennis (verdeeld

over de verschillende periodes). De secretaris van de commissie zal de vragen die hem via de projectleider worden medegedeeld doorgeven aan het voor een bepaalde regio deskundige commissielid.

De commissie kan een bijdrage leveren aan het inventariseren van lokale initiatieven. Daarnaast zal zij zich buigen over de criteria voor het samenstellen van een lokale canon die aansluiten bij die van de Canon van Nederland. Met name de periodisering en de inhoud zijn daarbij van belang. Net als in de landelijke canon zal de nadruk komen te liggen op de meer recente tijdvakken, dat wil zeggen de negentiende en twintigste eeuw. Aspecten van bestuurlijk-institutionele, economische, sociaal-maatschappelijke, culturele en religieuze aard dienen op een verantwoorde wijze verdeeld aan bod te komen. Personen, thema's en gebeurtenissen staan nooit op zichzelf, maar laten tevens in een breder kader een ontwikkeling zien.

Op grond van ondermeer het lokaal en regionaal aangeleverde materiaal zal de Gelderse canoncommissie een Gelderse canon samenstellen, die in het laatste kwartaal van 2009 bekend zal worden gemaakt. Naar verwachting zullen bepaalde personen, gebeurtenissen en thema's in diverse lokale canons naar voren komen, waarbij valt te denken aan hertog Karel van Gelre, de Reformatie en ontginningen. Hierdoor komt het belang van deze onderwerpen vanzelf boven drijven. De commissie is bij uitstek in staat om het overkoepelende belang van de onderwerpen naar waarde te schatten en daarnaast de mogelijke hiaten op provinciaal niveau op te vullen. Voor de twintigste eeuw biedt het in 2006 verschenen boek *Gelderland 1900-2000* in ieder geval voldoende aanknopingspunten.

Verleden van Nederland

In het laatste kwartaal van 2008 zal de documentaireserie *Verleden van Nederland* van Ireen van Ditshuyzen worden uitgezonden, met hieraan gekoppeld provinciale campagnes ter verhoging van het historisch bewustzijn. De Gelderse canon als lopend project, met als instrument de canonmodule, is de voornaamste Gelderse bijdrage aan het *Verleden van Nederland*. In het laatste kwartaal van 2008 zal de canonmodule reeds goed gevuld zijn en als landelijk voorbeeld kunnen dienen. ■

De geschiedenis van het behang

De versiering van wanden kent een lange geschiedenis. Al in de Middeleeuwen hebben ambachtslieden en kunstenaars de wanden verfraaid. Bij rijke mensen werden de interieurs versierd met kostbare materialen, zoals wandtapijten, goudleer en beschilderde stoffen. Rond 1750 kwam het papieren behang in de mode.

In het begin was het papieren behang alleen betaalbaar voor de hele rijken. Maar een eeuw later werd het papieren behang goedkoper. Dat kwam door twee technische ontwikkelingen. Papier werd niet meer gemaakt van vossen, maar van houtvezel. Ook lukte het beter om het behang op lange rollen te drukken. Voortaan konden alle bevolkingsgroepen, ook de minder draagkrachtige arbeiders, zich behang veroorloven. Behang werd een alledaags product, dat in elk huis gebruikt werd.

Ook in onze tijd is behang nog in bijna elk huishouden te vinden. Werd behang vroeger gebruikt om bijvoorbeeld ongedierte uit de bedstee te weren en na de winter de kamer te verfrissen die zwart was geworden van het roet uit de schouw, tegenwoordig zoeken

wij prachtig ontworpen behang uit om ons interieur karakter te geven. Er zijn dan ook veel bekende kunstenaars die behang ontworpen hebben: zoals Salvador Dali, Andy Warhol, Le Corbusier, William Morris en Berlage.

Over de geschiedenis van het papieren behang is nu een nieuw boek uitgekomen. In dit prachtige full-colour boek met veel illustraties, wordt u op reis meegenomen door twee eeuwen historie. Laag na laag worden de bedrukte vellen van de muur losgeweekt om zo het verhaal van het papieren behang te ontrafelen.

Het boek *Papieren Behang, een rijke geschiedenis* is voor lezers van *Volkscultuur Magazine* met korting te bestellen door 19,75 euro over te maken op gironummer 810806 ten name van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, onder vermelding van 'behang'.

Wonen in Brabant

Wooncultuur is een belangrijk onderdeel van de cultuur van het dagelijks leven en was daarom een mooi onderwerp voor de Dag van de Brabantse Volkscultuur, die elk jaar georganiseerd wordt door het Samenwerkingsverband Noord-Brabant, waarin participeren het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Brabants Heem, de Historische Vereniging Noord-Brabant en de Leerstoel Cultuur in Brabant.

Omdat de dag werd gehouden in Sociëteit Amicitia in de Peperstraat in 's-Hertogenbosch was het toepasselijk dat de eerste lezing werd gehouden door A. Opheij-Jansens, die onderzoek heeft gedaan naar deze straat. Ze deed onderzoek naar de geschiedenis van ontspanning en vermaak van de Bosschenaar en vergeleek daarbij twee straten: de rijke Peperstraat met de veel armere Orthenstraat. De verschillen bleken groot.

Veel kroegen

Terwijl de gegoede burgers uit de Peperstraat hun vermaak vooral zochten in het eigen huis en in de Sociëteit, voltrok het dagelijks leven van de veel minder gegoede ambachtslieden uit de Orthenstraat zich vooral op straat en in de vele herbergen die deze straat rijk was. De Orthenstraat beschikte over maar liefst 26 kroegen! In de kroeg werden de laatste nieuwtjes besproken, maar werden ook zaken gedaan. Ook werd er gegokt (met name kaarten), wat blijkt uit de regelmatig herhaalde waarschuwingen van het gemeentebestuur, volgens wie gokken zou leiden tot 'de ruïne van mensen'.

De hogere kringen zochten hun vermaak vooral binnenshuis. Opheij heeft in boedelbeschrijvingen gevonden dat vier van de zeven panden in de Peperstraat beschikten over muziekinstrumenten, als bijvoorbeeld klavecimbels. In de Orthenstraat vond zij slechts één orgeltje en een kapotte trompet. In de Peperstraat vond ze verder vijf trixtraborden en heel veel over de leescultuur van de mensen, waarbij haar belangrijkste conclusie was dat de functionele lectuur in de negentiende eeuw langzaam aan minder werd ten faveure van de ontspanningslectuur, zoals bijvoorbeeld reisverslagen.

Bouwhistorie

Gebruikte Opheij vooral boedelbeschrijvingen als bron, bouwhistoricus Ronald Glaudemans onderzoekt de bouwgeschiedenis van panden aan de hand van wat er nu nog staat. Hij pelt één voor één de lagen af, op zoek naar sporen van oudere bewoning. Dit geldt heel letterlijk voor de geschiedenis van het behang, waarvan oudere lagen vaak nog in tamelijk ongeschonden staat bewaard zijn gebleven. Over het onderwerp is onlangs een boek verschenen van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur - *Papieren Behang; een rijke geschiedenis* - dat op de Dag van de Brabantse Volkscultuur gepresenteerd werd. De geschiedenis van het behang is niet alleen kunsthistorisch van belang, maar vertelt ook over de smaak van de bewoners bij de inrichting van hun huis.

Bouwhistorisch onderzoek vindt meestal plaats op het moment dat een pand ingrijpend moet worden verbouwd. De bouwhistoricus doet onderzoek naar de verschillende afwerklagen en documenteert nauwkeurig wat hij vindt. Glaudemans vertelde dat er in 's-Hertogenbosch nog heel veel oude panden zijn, al is de voorgevel vaak vervangen door een moderne gepleisterde muur. In een oud pand aan de Hinthamerstraat ontdekte hij de oude negentiende-eeuwse catalogi van een winkel die er ooit gevestigd was en die handelde in interieurbenodigdheden als kachels, tapijten en behang. Dergelijke historische stadspanden zijn inmiddels goed gedocumenteerd door de bouwhistorici. Dat geldt ook voor de vele kastelen die Brabant rijk is, maar helaas veel minder voor de woonhuizen in de Brabantse dorpen en voor de boerderijen in Brabant. Glaudemans riep dan ook op tot meer onderzoek naar deze in het verleden bij het bouwhistorisch onderzoek wat verwaarloosde historische panden. Bouwhistorie legt niet alleen de contouren van een pand vast, maar geeft ook informatie over de status van de bewoners. Samen met historisch onderzoek in de archieven kun je zo veel te weten komen over de geschiedenis van het wonen.

Mastboomhuis

Arnoud-Jan Bijsterveld behandelde in zijn voordracht een wel heel

Tekst

Albert van der Zeijden

Woonkamer en Marokkaanse salon in het huis van een Marokkaans gezin (Tilburg 2005). Foto's: Anass Bendrif

bijzonder voorbeeld van wooncultuur uit het verleden: het statige Mastboomhuis in Oud-Gastel, waarin het interieur van een traditionele burgemeesterswoning van honderd jaar geleden bewaard is gebleven. De oude bewoner Henri Mastboom overleed in 1999, maar in feite is de situatie bewaard gebleven zoals zijn voorouders in 1904 het huis verbouwd hebben. Als je het huis bezoekt, waar nu een museum van is gemaakt, dan is het alsof je in een tijds capsule stapt, zo vertelde Bijsterveld. Volgens deskundigen hoort het huis bij de top tien van historische interieurs in Nederland. De beheerders van het huis hebben de staat precies zo teruggebracht zoals die was in 1999, toen de laatste inwoner overleed. Zij laten zich daarbij leiden door de theorie van wat in Engeland wordt genoemd *suspended decay*: niks restaureren, maar het proces van verval zoveel mogelijk proberen te vertragen. Daarbij past wel dat het huis elk jaar wordt schoongemaakt. Hoe belangrijk schoonmaken is, bleek toen op een bepaald moment alle kleding onder de schimmel bleek te zitten. Het was een hele operatie om die er weer uit te krijgen.

Met de lezing van Hester Dibbits, werkzaam als etnologue bij het Meertens Instituut, belandden we in het heden, maar dan wel een heden waarin ook tradities een belangrijke rol spelen. Dibbits heeft onderzoek gedaan naar de wooncultuur van migranten in Nederland. Het onderzoek maakt deel uit van een groot project over

migratie en materiële cultuur, waarbij het de onderzoekers niet zozeer om de voorwerpen zelf gaat als wel om de betekenissen die de bewoners aan deze voorwerpen hechten. Voorwerpen verwijzen naar de identiteit van de bewoner, maar geven deze identiteit ook mede vorm.

Mooie kamer

Dibbits noemde het opvallend dat veel Marokkaanse interieurs 'Nederlands' zijn aangekleed, maar dat ook vaak, bijvoorbeeld op de bovenverdieping, een Marokkaanse salon is ingericht. Deze Marokkaanse salon verbeeldt volgens Dibbits het droombeeld dat de bewoners koesteren van hun geboorteland Marokko. Het laat iets zien over hoe nieuwkomers zich positioneren in een voor hen nieuwe samenleving, een proces overigens waarin volgens Dibbits ook heel veel dynamiek en variatie zit.

Het verschijnsel van de Marokkaanse salon vergeleek ze met de deftige, mooie kamer die veel huizen in de jaren vijftig in Nederland hadden. Die deftige kamer werd eigenlijk nooit gebruikt, alleen om bijvoorbeeld de pastoor te ontvangen als hij op huisbezoek kwam. Grappig is nog dat de deftige Haagse salons uit het begin van de twintigste eeuw vaak ook een oriëntaalse kamer hadden, met een Moors tafeltje bijvoorbeeld. Ook hier ging het, net als bij de migranten nu, om een droombeeld van het oosten.

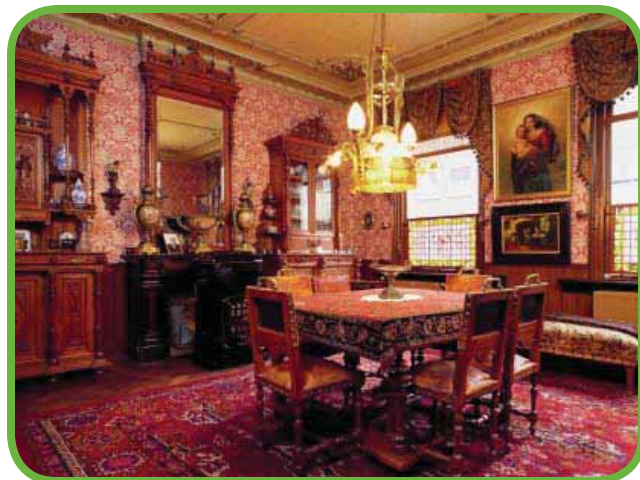

Slaapkamer en woonkamer in het Mastboomhuis.

Met dat verschil dat de droombeelden van de Marokkaanse migranten de eigen culturele wortels verbeelden. Wooncultuur en identiteit: het is een interessant onderzoeksveld.

Zitkuil en veel planten

Na de pauze kreeg de onlangs benoemde directeur van het Noord-Brabantsmuseum Charles de Mooij het woord. Hij vertelde over de tentoonstelling *Wauw*, over Nederland in de jaren zeventig. In zijn voordracht passeerde ook de wooncultuur van de jaren zeventig kort de revue. Het zijn de jaren van de zitkuil en het kringgesprek. Maar ook van het doe het zelve; zowel Gamma als Praxis ontstonden in de jaren zeventig. Het moest allemaal zo natuurlijk mogelijk, men gebruikte daarom 'natuurlijke' materialen als biezen tegels, kurk aan de wand, zoveel mogelijk groen in huis. De jaren zeventig waren een tijd van grote veranderingen, die voor de ouders van de jaren zeventig generatie lang niet altijd makkelijk

zullen zijn geweest: niet meer naar de kerk, lange haren, keiharde popmuziek. Na een vrolijk begin zouden de jaren zeventig overigens bepaald grimmig eindigen met de krakersrellen en de trein-kapingen. De *no future* generatie deed zijn intrede. ■

Knippenbergprijs naar project bedevaart Kevelaer

Tekst

Hans van den Eeden

Foto's

Arold van der Aa

Dat religieus erfgoed leeft, bewees onlangs de feestelijke uitreiking van de Brabantse Knippenbergprijs. Een onderzoeksteam van het project over de bedevaart van Ravenstein naar Kevelaer had de eer om de eerste penning in ontvangst te nemen. Het project werd uitgevoerd door leden van de Broederschap Kevelaer en de Heemkundekring Land van Ravenstein.

Religieus erfgoed is méér dan een beleving uit het rijke roomse leven. Het is actueel, het geeft identiteit en wortels aan de veranderende dynamische samenleving. Dit bleek op 15 november tijdens de feestelijke uitreiking van de Knippenbergprijs. Ruim honderd mensen waren naar de Bossche Toonzaal, de voormalige Synagoge, gekomen om deze gebeurtenis bij te wonen. Door een kundige jury werden de kandidaten van de Brabantse heemkunde en historische verenigingen geselecteerd. Als thema's waren 'devotionalia en immaterieel erfgoed' gekozen. De bijeenkomst werd geheel in Brabantse stijl muzikaal met een lach en traan ingekleurd.

Het instellen van de prijs, in de vorm van een penning, is een idee van Jan van Laarhoven, oud-directeur van het Noord-Brabants Museum. De penning is vervaardigd door kunstenaar Gerard van den Berg uit Sleeuwijk. 'Met deze prijs wordt het belang onderstreept van het werk van heemkundeverenigingen', hield Arnoud-Jan Bijsterveld, hoogleraar Cultuur in Brabant, van de Universiteit van Tilburg, de aanwezigen voor. Volgens zijn opinie is het werk van de heemkundigen erg waardevol en heeft een eigen plek voor het onderzoek naar cultureel erfgoed gekregen. Hij riep de heemkundeverenigingen op om meer naar buiten te treden. Volgens hem zijn deze verenigingen te bescheiden. Zij zouden meer aan de weg moeten timmeren. In de provincie Brabant zijn ruim zesentwintig duizend mensen lid van een heemkundevereniging.

Geboortjaar

De Knippenbergprijs is ingesteld door Brabants Heem, De Historische Vereniging Brabant, de Leerstoel Cultuur in Brabant en het

Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De prijs werd tijdens de bijeenkomst uitgereikt aan de winnaar die tevens een geldbedrag van duizend euro krijgt. De prijs is vernoemd naar de in 2005 overleden Willy Knippenberg. Het was daarom geen toeval dat de prijs precies op zijn 97e geboortjaar werd uitgereikt.

Knippenberg wordt gezien als een vaandeldrager van de Brabantse cultuur. Hij was uitermate actief in het verzamelen, onderzoeken, analyseren en stimuleren van historisch onderzoek. Daarbij had hij met name veel belangstelling voor leefgewoonten, tradities, symbolen en rituelen. Verder stimuleerde Knippenberg om kennis met anderen te delen en over te dragen. Zijn grote aantal lezingen getuigt daarvan. Binnen deze context waren de Brabantse heemkunde en historische verenigingen uitgenodigd om projecten in te zenden.

Opvallend daarbij was dat de inzendingen vooral uit dorpen en kleinere gemeenten uit Oost- en Midden-Brabant afkomstig waren.

Trots nemen Kees Verhoeck en Rieck Brands de Knippenbergpenning in ontvangst.

In West-Brabant en ook het Land van Heusden en Altena is religieus erfgoed met een enorme diversiteit royaal aanwezig. Naast het vanzelfsprekende religieus erfgoed van rooms-katholieken is er meer aan de hand. Gedacht kan worden aan het protestants christelijke erfgoed uit het Land van Heusden en Altena en delen van de Langstraat en West-Brabant. In 2008 komen er nieuwe kansen om hiermee naar buiten te treden. Tal van initiatieven die in het kader van het Jaar van het Religieus erfgoed worden gehouden, bieden daar royale kansen toe.

Jongeren

Tijdens de sfeervolle bijeenkomst presenteerden de genomineerden zich enthousiast.

Willy Knippenberg was de vaandel- drager van de Brabantse cultuur.

De Historische Vereniging uit Schaijk-Reek presenteerde zich met een bidprentjesarchief. In het archief kunnen belangstellenden via een digitaal bestand bidprentjes raadplegen. Tevens hadden zij een expositie over 'bedienen en sterven' gemaakt. 'Bijzondere getuigenissen van ons plaatselijk religieus erfgoed' was het thema van de Historische Vereniging Berlicum-Middelrode. In het boek *Bijzonder-heden* werden in 2005 getuigenissen van religieus erfgoed gedocumenteerd. Veel aandacht was er met name voor de religieuzen. 'Voor ouderen is het een herinnering aan een voorbij tijd. Leerzaam is het voor jongeren die op deze manier kennis kunnen nemen van het religieuze leven van hun ouders en grootouders', hield Albert Pennings de aanwezigen voor.

De Heemkundekring Onsenoort uit de gemeente Heusden had Abt Gerardus Hopstaken als persoon voorgedragen. Voor zijn inzet voor het behoud van het kloostercomplex abdij Mariënkroon te Nieuwkuijk werd hij in het zonnetje gezet. 'Soms worden voormalige kloosters omgebouwd tot appartementencomplexen. Daarmee wordt hun voormalige bestaan volledig weggemoffeld. In 1965 woonden er nog 80 paters en broeders in deze cisterciënzer abdij.

Nu nog maar enkelen. De abt heeft zich ingezet om, door de abdij te verkopen aan de Focolare beweging, de religieuze bestemming te behouden', aldus Anton van der Lee van de heemkundevereniging Onsenoort.

Juryrapport

Piet van Antwerpen was door de Heemkundevereniging Sint Achten te Boekel voorgedragen. Veel lof bestaat voor zijn werk voor het museum voor religieuze kunst in Uden.

De leden van de werkgroep bedevaart Ravenstein-Kevelaar doken in de archieven en documenteerden veel informatie. Ook realiseerden zij een boekwerkje en organiseerden een tentoonstelling. Zij werden daartoe unaniem door de jury uitgeroepen als prijswinnaar. Het onderzoekswerk over honderd jaar bedevaarten van Ravenstein naar Kevelaar heeft hierdoor een speciaal kroontje gekregen. Trots nam Kees Verhoeck namens de werkgroep Ravenstein-Kevelaar de bronzen penning uit handen van Jan van Laarhoven in ontvangst. De jury is in haar rapport lovend over het werk van de werkgroep. Met intensief speurwerk wisten zij veel historisch materiaal boven tafel te krijgen. Daarna documenteerde de werkgroep het materiaal en maakte het voor een breed publiek toegankelijk. Aan ouderen in Ravenstein werd gevraagd om driehonderd oude foto's van commentaar te voorzien. Veel waardering had de jury voor het toegankelijk maken van het materiaal.

'We zijn uitermate blij verrast. Deze prijs is voor alle medewerkers een enorme stimulans. Ook het meedoen was voor ons waardevol. We gaan het in Ravenstein zeker vieren', aldus Kees Verhoeck van

de werkgroep. Rieck Brands, voorzitter van de Broederschap Ravenstein-Kevelaar, ziet de prijs als een erkenning voor de honderd processies, die vanaf 1888 naar Kevelaar zijn georganiseerd.

Educatie

Jaarlijks vertrekken ruim vierhonderd mensen via de Broederschap naar Kevelaar. Na verminderende belangstelling stijgt het aantal deelnemers weer gestaag. Uit het juryrapport blijkt dat de jury niet over een nacht ijs is gegaan. In het rapport wordt bevestigd dat de bedevaarten van Ravenstein naar Kevelaar een lange tijd traditie zijn geweest. Ze passen in de vroomheid van toen.

Bij de organisatie van de bedevaarten waren veel mensen betrokken. Zij droegen zorg voor een goede logistieke invulling en aanvullende financiën. Door het jaarlijkse karakter van de reizen waren het markeringspunten in de lokale vroomheidsbeleving. Veel mensen hebben hier nog goede herinneringen aan.

De bedevaarten worden nog steeds georganiseerd. Door gewijzigde opvattingen hebben deze een ander accent gekregen. Met andere woorden: de reizen van voorheen waren anders dan de reizen in onze tijd. Daarom is het van belang om te weten wat de mensen motiveerde en wat ze beleefden aan deze bedevaarten naar Kevelaar. Volgens de jury is het een verdienste van de werkgroep Ravenstein-Kevelaar dat zij dit onderzocht hebben. 'Ze hebben de verantwoordelijkheid genomen voor dit materiaal, ontsloten en voor een breder publiek toegankelijk gemaakt', aldus de jury. Ook was er veel waardering voor de ontsluiting van de foto's en films via het Brabants foto en filmarchief.

In 2008 wordt opnieuw een Knippenbergprijs uitgereikt. Als thema is gekozen voor 'Educatie, overdracht van de heemkundekennis'. ■

De jury bestond uit Ineke Strouken, directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur; Hanneke van den Bogaart, conservator van museum De Vyer Quartieren, Jan van Laarhoven, initiatiefnemer en oud-directeur van het Noord-Brabants Museum; Theo Cuijpers, voorzitter van de Historische Vereniging Brabant; Piet Schriek, voorzitter van Brabants Heem en Gerard Rooijackers, hoogleraar Etnologie.

E. Bosch van de Kolk prijs voor Wielent Harms

Op zaterdag 24 november 2007 ontving Wielent Harms de E. Bosch van de Kolkprijs, een vakprijs uitgelooft door de Stichting Volksklederdrachten Koningin Wilhelmina. De bijbehorende € 3000,- maken het voor Harms mogelijk om zijn boek *Overijsselse streekdrachten. Weerspiegeling van een voorbij mode uit te geven. Wielent Harms kreeg de prijs voor zijn verdienste voor het onderzoek naar Nederlandse streekdrachten en zijn bereidheid om zijn kennis te delen met anderen.*

Wielent Harms is een groot kenner van streekdrachten. Jarenlang hield hij kledingshows in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Hij begon zijn hobby ooit met de mutsendoos van zijn schoonmoeder. 'Dan denk je: jammer dat ik de bijbehorende kleding mis en zo sla je aan het verzamelen.' Wielent Harms heeft in de loop der jaren een grote verzameling en veel kennis opgebouwd. Binnenkort komt zijn boek over de streekdrachten in Overijssel uit. Een naslagwerk waar hij twintig jaar aan heeft gewerkt. In dit boek zijn tientallen kostuums uit de Overijsselse dorpen tussen 1750 en 1900 beschreven.

De E. Bosch van de Kolkprijs wordt jaarlijks uitgereikt aan particulieren en instanties die bijzondere initiatieven ontplooiën op het terrein van streekgebonden kleding. De Stichting Nederlandse Volksklederdrachten Koningin Wilhelmina werd in 1948 opgericht om een representatieve collectie Nederlandse klederdrachten te verzamelen. Deze collectie werd in 1948 aangeboden aan Prinses Wilhelmina als vervanging van de collectie streekdrachten die zij als geschenk van het Nederlandse volk bij haar inhuldiging als koningin ontving. Deze collectie is in de Tweede Wereldoorlog vrijwel geheel verloren gegaan.

Alledaagse dingen

Tekst Ineke Strouken

Streekdracht kopen

In *Kostuum 2007* staat een aardig artikel over hoe in Staphorst onderdelen van streekdracht verhandeld worden en vroeger ook werden.

Omdat het aantal vrouwen dat nog in klederdracht loopt afneemt, vinden er tegenwoordig doorlopend kledingveilingen plaats. De prijzen zijn nu nog redelijk. Streekdracht is zelfs op marktplaats.nl te koop.

Koken in de zeventiende eeuw

Het *Kooeboec oft familieren keukenboec* van Anthonius Magirus is een Nederlandstalig kookboek uit de Spaanse Nederlanden aan het begin van de zeventiende eeuw. Magirus wilde dames uit de gegoede burgerij op een spaarzame, maar niet al te zuinige manier leren koken. Inspiratie vond Magirus bij de persoonlijke kok van Paus Pius V.

Jozelf Schildermans e.a., *Lieve schat wat vind je lekker? Het Kooeboec van Antonius Magirus (1612) en de Italiaanse keuken van de renaissance* (Leuven 2007, Davidsfonds)

Huiselijkheid

Gezelligheid is een woord dat zich maar moeilijk in een andere taal laat vertalen. Een gezellig huis staat vol met gezellige spulletjes. De woonkamer moet knus zijn, anders voelen wij er ons niet thuis. Dat was in 1880 zo en dat is niet veranderd. Wel zijn de kamers lichter geworden en hebben nieuwe apparaten hun intrede gedaan.

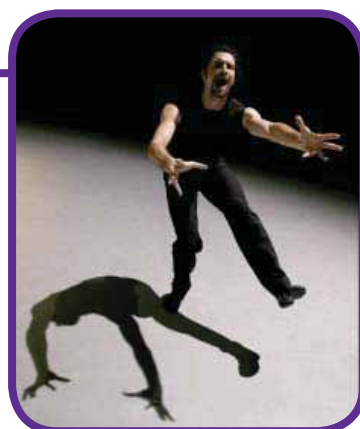
Marjolein van Rotterdam, *Huiselijkheid, Nederlanders en hun interieur* (Diemen 2007, Van Veen uitgeverij)

Dansen

In de tentoonstelling *Dansen!* laat het Theater Instituut Nederland zien hoe dans identiteit en betrokkenheid uitdrukt. Zo kun je *urban dance* als hedendaagse grootstedelijke volksdans van jongeren beschouwen.

De tentoonstelling *Dansen!* is tot 11 mei 2008 te bezoeken in het Theater Instituut Nederland, Herengracht 168 in Amsterdam (www.tin.nl) Foto: Joris-Jan Bos

Gezondheidszorg

In de negentiende eeuw worden er allerlei medische instrumenten en behandelingen geïntroduceerd. Zo is de stethoscoop een uitvinding uit 1819, en kwamen de oogspiegel in 1851 en het röntgenapparaat in 1895 in de ziekenhuizen. Inmiddels is een aantal geneeswijzen al weer achterhaald. Zoals de elektrotherapie, waarbij stroom in baden met water werd gevoerd. Dit zou een heilzame werking hebben op de zenuwbanen van de patiënt. Met prachtige foto's van Spaarne-stad.

Altijd is Kortjakje ziek. Honderd jaar gezondheidszorg (Schiedam 2007, Scriptorium)

Brieven aan de Toekomst

Op 15 mei 1998 schreven veel Nederlanders een brief aan de toekomst. Het was een project van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het Meertens Instituut en het Nederlands Openluchtmuseum. Deze brieven zijn allemaal opgeslagen in een prachtig archief over het dagelijks leven. Nog steeds inspireert *Brieven aan de Toekomst*. Dit najaar schreven kinderen in Eindhoven een brief aan de toekomst in het kader van de Grote Wie Kent Eindhoven/quiz.

Meer informatie: www.eindhoventoen.nl

Huishouden

Tussen 1952 tot 1958 was er een serie *In Holland staat een huis* op de radio te beluisteren. Daarin bestierde moeder Mina het huishouden. Het huisvrouwenmodel vierde hoogtij in die dagen. Toch verschilde het huishouden in de jaren vijftig van de tijd daarvoor en daarna. Dit boek laat prachtige foto's van de veranderingen zien.

In Holland staat een huis. Honderd jaar huishoudelijk werk (Schiedam 2007, Scriptorium)

Canon in beeld

Atlas van Stolk heeft de beelden die horen bij de thema's in de canon van de Nederlandse geschiedenis bij elkaar gezocht. Er zijn afbeeldingen van alle vijftig vensters. Hierbij heeft Atlas van Stolk verleden en heden naast elkaar gezet.

Meer informatie: www.ontdekjewereld.nu en www.atlasvanstolk.nl

Prof. dr. Marietje van Winter 80 jaar

Eind november 2007 werd de Utrechtse emeritus hoogleraar Marietje van Winter 80 jaar. Dit werd gevierd met een feestelijk symposium in Utrecht, waar officieel het eerste exemplaar van een bundel opstellen over voeding in de middeleeuwen werd gepresenteerd. In deze bundel zijn al Van Winters belangrijke artikelen opgenomen.

Prof. dr. Jkvr. Johanna Maria van Winter, zoals haar naam voluit luidt, is een kleurrijke figuur, niet alleen op de Utrechtse universiteit, maar ook ver daarbuiten. Ze is een dochter van de Groningse hoogleraar geschiedenis P.J. van Winter (1895-1990), die tot op hoge leeftijd actief was en op zijn 93-ste nog een boek publiceerde. Marietje studeerde in Groningen, maar zou al snel naar Utrecht verkassen, waar ze in dienst kwam van de Utrechtse universiteit, bij de vakgroep middeleeuwse geschiedenis. De stad Utrecht heeft een rijke middeleeuwse geschiedenis en Marietje van Winter ontwikkelde zich tot een groot kenner van de middeleeuwse bisschopsstad.

Tijdens het symposium, dat ter ere van haar tachtigste verjaardag was georganiseerd, stond echter een ander onderzoeksveld centraal: haar onderzoek naar middeleeuwse eetcultuur, waarin ze voor Nederland, zonder enige twijfel, een pioniersrol vervulde.

Welwillende minachting

Marietje van Winter hoort, nationaal én internationaal, tot de eerste die over de geschiedenis van de eetcultuur publiceerde. Tijdens het symposium in Utrecht vertelde ze dat toen ze in de jaren zestig het onderwerp oppakte, dit nog met 'welwillende minachting' werd bekeken. Geschiedenis was toen nog vooral politieke geschiedenis, die ging over staatsvormingsprocessen, dynastieke verwickelingen en over oorlog. Zoiets alledaags als eetcultuur en eetgedrag werd de aandacht niet waard geacht.

De geschiedenis van de eetcultuur is inmiddels vele kanten uitgewaaierd. Internationaal geldt de Franse historicus Jean-Louis

Flandrin (1931-2001) als de pionier, met een prachtig lijvig overzichtswerk dat onder zijn redactie verscheen: *L'histoire de l'alimentation (Geschiedenis van de voeding)*. Ook in Nederland verschenen prachtige overzichtswerken, zoals van Jozien Jobse-van Putten *Eenvoudig maar voedzaam. Cultuurgeschiedenis van de dagelijkse maaltijd in Nederland* en het proefschrift van Anneke van Otterloo, *Eten en eetlust in Nederland (1840-1990). Een historisch-sociologische studie*, die beiden in de jaren negentig verschenen.

Het onderwerp wordt vanuit vele invalshoeken benaderd. Het gaat niet alleen over wat mensen precies aten. Ook de eetcultuur eromheen wordt intensief onderzocht. In het voetspoor van de Duits-Nederlandse socioloog Norbert Elias zijn bijvoorbeeld de eetgewoonten in samenhang gebracht met een voortschrijdend civilisatieproces waarin mensen steeds 'beschaafder' gingen eten,

Een pionier in het onderzoek naar de middeleeuwse keuken.

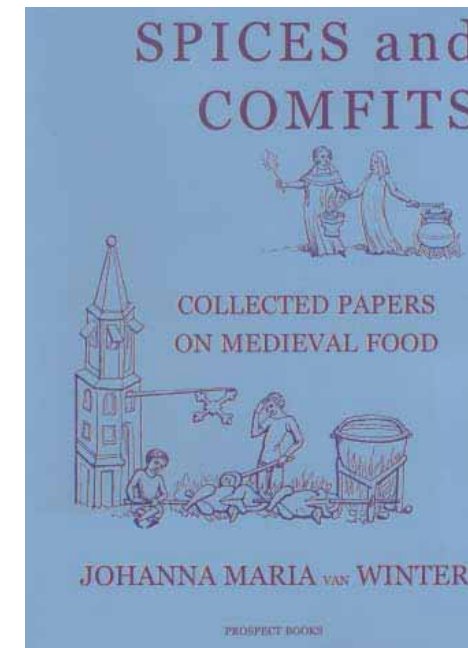
bijvoorbeeld met bestek en niet meer uit het bord van andere disgenoten. Jozien Jobse deed onderzoek naar de geschiedenis van de dagelijkse maaltijd, niet alleen naar de basisproducten die werden gegeten maar ook naar de bereidingswijze, de combinatie en opeenvolging van gerechten, de tafelschikking, de tafelenoten, het eetgedrag en het denken over eten.

Middeleeuwse kookboeken

De aandacht van Marietje van Winter concentreerde zich op het koken. Begin jaren zeventig werd ze bekend met haar boek *Van Soeter Cokene; 52 recepten uit de Romeinse en de Middeleeuwse keuken* (Bussum 1971). In 1989 verzorgde ze, samen met Ria

Tekst

Albert van der Zeijden

Jansen-Sieben, de heruitgave van een zestiende-eeuws kookboek: *De keuken van de Late Middeleeuwen. Een kookboek uit de zestiende eeuw* (Amsterdam 1986). Beide boeken beleefden een herdruk. Ze stond daarbij een vorm van experimentele archeologie voor: de recepten die ze vond probeerde ze na te koken. Legendarisch zijn de bijeenkomsten bij haar thuis, waar studenten werden uitgenodigd om een hapje mee te eten, om zo de oude middeleeuwse gerechten te kunnen reconstrueren. Het waren altijd gezellige bijeenkomsten, al klaagden sommige studenten wel eens over een wekenlange constipatie. Volgens Marietje van Winter is middeleeuws eten eigenlijk best lekker: ze heeft zich haar leven lang verzet tegen de notie dat de middeleeuwers altijd bedorven en stinkend voedsel zouden hebben gegeten en dat dit de reden zou zijn dat ze zoveel specerijen aan hun gerechten toevoegden. 'De middeleeuwers hadden geen andere magen dan wij.'

Marietje van Winter heeft veel geschreven over middeleeuwse eetcultuur. In de bundel die verscheen ter gelegenheid van haar tachtigste verjaardag zijn de belangrijkste lezingen en artikelen bijeengebracht. De bundel verscheen bij een Engelse uitgever, zodat Marietje van Winter nu hopelijk ook haar internationale doorbraak zal beleven. Bij voedselhistorici over de hele wereld is ze overigens al heel bekend. Vrijwel vanaf het begin gaf zij lezingen op de internationale symposia 'For Ethnological Food Research'. Het overgrote deel van de bijdragen aan het Engelstalige compilatiewerk betreft lezingen die ze hield voor dit internationale forum. Kenmerk van het onderzoek van Van Winter is altijd geweest dat ze dicht bij de bronnen blijft en het gewoon eens wil uitproberen. Marietje van Winter sluit zich zeker niet op in haar studiekamer.

Geëngageerd

Niet onvermeld mag blijven dat Marietje van Winter altijd een groot maatschappelijk engagement tentoon heeft gespreid. Zo stond ze aan de wieg van het Historisch Platform, omdat ze vond dat jonge historici ook een kans moesten krijgen. Met haar Prof. Van Winterfonds, dat genoemd is naar haar vader, bevordert ze historisch onderzoek in de breedste zin des woords. Dit fonds stelt ook het prijzengeld beschikbaar voor de Prof. Van Winterprijs, die elke twee jaar onder auspiciën van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur wordt uitgereikt voor het beste boek op het terrein van de lokale en regionale geschiedenis.

Voor televisiekijken heeft ze geen tijd, toen ze ooit op de televisie werd geïnterviewd door een bekende televisiepresentator, bleek ze hem niet te kennen. Marietje heeft geen televisie. Haar vader P.J. van Winter bleef tot op hoge leeftijd boeken publiceren. Hopelijk is ook zijn markante dochter dit gegeven. ■

Johanna Maria van Winter, *Spices and comfits. Collected papers on medieval food* (Prospect Books. Totnes, Devon 2007)

Uitreiking van de Prof. Van Winterprijs

De Prof. Van Winterprijs wordt elke twee jaar uitgereikt voor het beste boek op het terrein van de lokale en regionale geschiedenis. De prijswinnaar was dit jaar voor het eerst een buitenlandse historicus: de Belgische historica dr. Griet Vermeesch. Het prijsbedrag van 3500 euro wordt ter beschikking gesteld door de stichting Prof. Van Winterfonds.

Griet Vermeesch promoveerde in 2005 op haar boek *Oorlog, steden en staatsvorming. De grenssteden Gorinchem en Doesburg tijdens de geboorte-eeuw van de Republiek (1570-1680)*. Het gaat over staatsvormingsprocessen in de vroeg moderne tijd, over

Grote politieke geschiedenis op lokaal niveau.

ationale geschiedenis dus. Daarbij is echter wel gekozen voor een lokale insteek. Het onderwerp wordt onderzocht op lokaal niveau: in enkele grenssteden in wat later de Republiek der Verenigde Nederlanden zou worden. De keuze voor de grenssteden Gorinchem en Doesburg is daarbij natuurlijk niet toevallig: staatsvorming veronderstelt territorialisering, en daarin spelen grenzen, als plekken waar de macht van de ene staat ophoudt en die van een andere begint, een essentiële rol. Voor Griet Vermeesch was er nog een aanvullende reden. De lokale insteek maakt dat je het proces minutieus kunt bestuderen op het niveau waar de beslissingen werden genomen: dat was in de zestiende eeuw niet op het nationale maar op het lokale niveau.

Het proces van oorlogsvoering blijkt een belangrijk stempel te hebben gedrukt op het ontstaan van de Nederlandse natie. In de woorden van een bekende Engelse historicus: 'States make war, but war also makes states'. Voor zijn oorlogen had de vorst geld

nodig, dat hij op lokaal niveau moest zien te werven. Hij moest, met andere woorden, op lokaal niveau draagvlak verwerven voor zijn plannen. In dat proces ontstond de Nederlandse Republiek. In het boek wordt een interessant en samenhangend beeld gegeven van lokale samenlevingen in oorlogssituaties. De kracht ervan wordt mede bepaald door de vergelijking van twee casussen in geheel verschillende omstandigheden. Uiteindelijk gaat het om vergelijkende lokale geschiedenis.

Oorlog en samenleving in de Gouden Eeuw

Het proefschrift kwam tot stand in het kader van het NWO-project 'Oorlog en samenleving in de Gouden Eeuw' onder leiding van de hoogleraar Henk van Nierop, die in Amsterdam leiding geeft aan het Centrum voor de Studie van de Gouden Eeuw. De prijsuitreiking was georganiseerd in samenspraak en samenwerking met het Centrum voor de Studie van de Gouden Eeuw. De bijeenkomst werd gehouden op 7 december in het Allard Pierson Museum in Amsterdam, in de Nina van Leerzaal, en bijgewoond door zo'n vijftig mensen. De plechtige bijeenkomst werd voorgezeten en ingeleid door prof. Henk van Nierop.

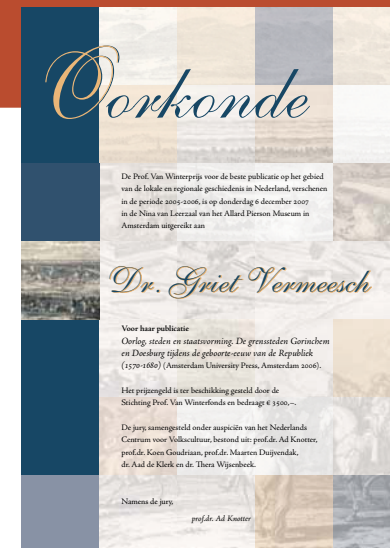
Tijdens de bijeenkomst werd het onderzoek van Griet Vermeesch in een internationaal perspectief geplaatst door de Leidse hoogleraar Wim Blockmans, die uitgebreid inging op de lokale wortels van de Nederlandse Republiek, een staat met een naar zijn mening duidelijk middeleeuwse structuur. Hij illustreerde dit door te laten zien dat de overheidsbureaucratie vooral op het gewestelijke en – meer nog – op het lokale niveau georganiseerd was. De Nederlanden vormden een federatief staatsverband gebaseerd op een verbondsacte. De beslissingen werden genomen in de Statenvergadering, door vertegenwoordigers uit de gewesten. Het maakt dat de geschiedenis van de Nederlanden alleen maar recht gedaan kan worden door middel van lokale geschiedenis.

Maatschappelijke functie

Na de voordracht van prof. Blockmans kwam de sponsor van de

Tekst

Albert van der Zeijden

prijs aan het woord, in de persoon van prof. Marietje van Winter. Zij vertelde over de prijs voor lokale en regionale geschiedenis, die oorspronkelijk gesponsord werd door Uitgeverij Eisma. Toen deze uitgever wegviel was al snel een nieuwe sponsor gevonden: het Prof. Van Winterfonds. Het prof. Van Winterfonds is genoemd naar de Groningse hoogleraar P.J. van Winter (1895-1990), de vader van Marietje van Winter. Toen haar vader in 1990 overleed besloot zij haar deel van de nalatenschap te bestemmen voor een fonds ter bevordering van de geschiedbeoefening. Marietje van Winter noemde de lokale geschiedenis belangrijk vanwege haar maatschappelijke functie: het is belangrijk om te weten hoe je geworteld bent en de lokale en regionale geschiedenis biedt daarvoor een uitgelezen identificatiepunt. Het is een vakgebied waarmee ook heel wat liefhebbers en amateurhistorici bezig zijn.

Hoog niveau

Ad Knotter las het juryrapport voor. Hij vertelde dat voor deze ronde 48 boeken waren ingezonden, waarbij hij het overwicht van boeken uit Groningen en Brabant opvallend noemde. Zeven van de beoordeelde boeken waren niet aan één provincie gebonden, en in die categorie valt ook de prijswinnaar. De inzendingen bewezen volgens hem opnieuw dat de regionale geschiedenis in Nederland op zeer hoog niveau wordt bedreven. De wetenschappelijke en

maatschappelijke relevantie is groot, met onderwerpen als migratie, ruimtelijke orde, regionale identiteit, gezondheidszorg en religie.

De prijs is bedoeld voor boeken met een bovenlokaal en wetenschappelijk belang. Wat betreft het boek van Griet Vermeesch is dat zeker het geval. Volgens de jury is het knappe van dit boek dat dit staatsvormingsproces voor het eerst op nationale schaal systematisch in verband wordt gebracht met lokale ontwikkelingen in de twee grenssteden Gorinchem en Doesburg. Het hoofdthema van het boek is de manier waarop de jonge Republiek erin slaagde in de lokale samenlevingen van Gorinchem en Doesburg aan haar territoriale grenzen draagvlak te verwerven voor haar staatsvormingsproject, in het bijzonder de militaire inspanning die daarvoor nodig was. Die inspanning vereiste de aanleg van vestingwerken, de legering van troepen, en *last but not least* de heffing van belastingen om dit te financieren. Door dit alles op lokaal niveau te onderzoeken is Griet Vermeesch in staat gebleken een bijdrage te leveren aan een internationaal debat over de relatie tussen staatsvorming, oorlogvoering en belastingheffing. ■

De prof. Van Winterprijs voor lokale en regionale geschiedenis wordt eens in de twee jaar uitgereikt. De organisatie van de prijs is in handen van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De onafhankelijke jury bestond dit keer uit prof. dr. Maarten Duijvendak (hoogleraar regionale geschiedenis aan de Universiteit Groningen), prof. dr. Koen Goudriaan (hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam), dr. Aad de Klerk (consulent landschap en historie bij de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland), dr. Thera Wijsenbeek (universitair docent aan de Universiteit Leiden) en prof.dr. Ad Knotter (hoogleraar regionale geschiedenis aan de Universiteit Maastricht).

Nieuw boek

Circus, een rijk verleden met een gouden toekomst

de Amsterdamse kermis het circus introduceerde in Nederland. Nog steeds is het rondtrekkende tentcircus uiterst populair, vooral gedurende de zomerperiode. Ongeveer tien jaar geleden kwamen daar de wintercircussen bij, die relatief nog meer publiek trekken. De decembermaand is niet àf zonder een bezoek aan het kerstcircus

De populariteit bij een groot publiek had echter een keerzijde. Als kunstvorm is circus altijd enigszins onderschat en ondergewaardeerd. Door middel van het Jaar van het Circus heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur laten zien dat circus een bijzondere artistieke vorm is, waarin artistieke en behendigheids gecombineerd worden in een theatrale show in een bijzondere ambiance van licht en muziek. Zeker met de komst van het 'nieuwe circus' is circus een multimediale show geworden, met cross-overs naar verschillende kunstvormen.

Kunst en erfgoed

In het boek *Circus, een rijk verleden met een gouden toekomst* wordt uitgebreid ingegaan op de artistieke aspecten van circus. Maar er is ook een hoofdstuk gewijd aan de geschiedenis van het circus, het circus als erfgoed. Met dit boek wil het Nederlands Centrum voor Volkscultuur laten zien dat circus heel goed ingezet kan worden ter ondersteuning van lokaal en regionaal kunst- en cultuurbeleid. Het is daarom een *must* voor kunst- en cultuurinstellingen, voor beleidsambtenaren en voor ieder die circus een warm hart toedraagt.

Het boek *Circus, een rijk verleden met een gouden toekomst* verscheen onder redactie van de directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur Ineke Strouken, die tevens voorzitter is van het bestuur van de Stichting Jaar van het Circus. Het boek is verkrijgbaar bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht door overmaking van € 19,50 op gironummer 810806 van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht, onder vermelding van Circus, een rijk verleden.

Circus weet elk jaar weer vele duizenden mensen te boeien. Als kunstvorm is het circus echter ondergewaardeerd. Dat wordt gedemonstreerd in een nieuw boek dat verscheen bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur: *Circus, een rijk verleden met een gouden toekomst*.

De droom van het circus

Dat circus een unieke bron van vermaak is, weet iedereen uit zijn eigen jeugd. Wie is er niet door zijn ouders meegenomen naar het circus en heeft zo de bijzondere magie van circus aan den lijve ondervonden? De geur van zaagsel, de opzweepende circusmuziek, de verbluffende circusacts, de lach en de traan, het hoort allemaal bij de droom die circus heet.

Het circus kan bogen op een rijke geschiedenis, die in Nederland al meer dan tweehonderd jaar terug gaat. In 1796 was het Pieter Magito die op

Maliebaanfestival

Unieke formule wordt onderscheiden

Tekst

Piet de Boer

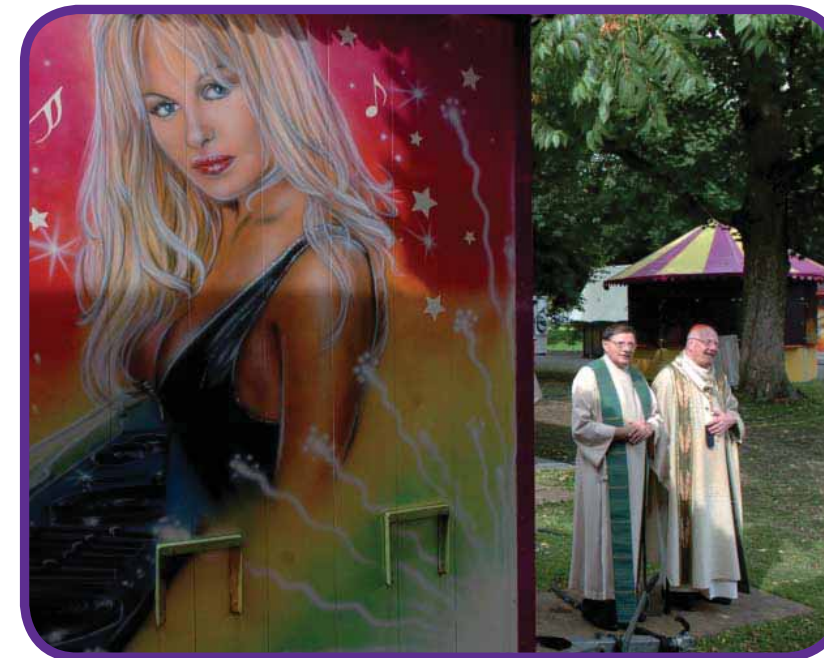
Foto's

Jan Stads

Dit jaar - 2007 - bestond het Maliebaanfestival twintig jaar. Het binnenstadsfeest in Utrecht combineert al twee decennia historisch volksvermaak met moderne snelheidsmolens, ambachten, traditionele sporten en internationale folklore. Het Maliebaanfestival in juli is een modern vermaak gemixt met cultuur, kunst en volkskunst.

De verbinding van kermis, historie en volksvermaak wordt gesymboliseerd met de nu al weer traditionele kermis-mis. Ter ere van het jubileum was Kardinaal Simonis uitgenodigd om vlak voor zijn afscheid de mis te celebreren. De kardinaal ging graag op de uitnodiging in, toen de organisatoren van het festival Tonnie Wouts en mevrouw Tiny Keijzer, echtgenote van de twee jaar geleden over-

Kardinaal Simonis (rechts) en Pater Van Welzenes op weg naar de botsautootjes.

leden medeorganisator Joop Keijzer, hem vroegen. De Maliebaan-kermis kent Simonis als een feest met een vriendelijk karakter. Vader en moeders kuieren over het feestterrein, maar ook grootouders met hun kleinkinderen zijn in grote getale aanwezig. De bisschop kan het weten, want de kermis staat bij hem in de 'achtertuin'.

Dat Kardinaal Simonis het geen schande vond op de kermis de mis te lezen was logisch. De kermis heeft een eeuwenoude band met de kerk. Kermis is een verbastering van kerk-mis. De jaarlijkse viering waarbij de inwijding van het kerkgebouw herdacht werd. De herdenking was aanleiding tot processies, het beschikbaar stellen van aflaten, maar ook tot een markt met vertier en vermaak en handelskramen.

Katholiek

Kermisexploitanten komen vaak uit een katholiek nest en hebben van oorsprong veel binding met het katholieke geloof. Op de stille Maliebaan op zondagmorgen schuiven exploitanten maar ook Utrechtse, toevallige voorbijgangers en toeristen aan om in de autoscootertent de mis bij te wonen. Tegen een kleurrijk kermisdoek wordt de mis gecelebreerd. Traditioneel wordt de muziek verzorgd door een fanfareorkest en leveren de zusters Augustines een bijdrage met hun zang.

Kardinaal Simonis werd in de mis ter zijde gestaan door de aalmoezenier van het kermis- en circuswezen pater Van Welzenes. Hij staat de kermisfamilies bij in tijden van nood, maar ook bij een trouwerij of doop kan men een beroep op hem doen. Hij kent de exploitanten van haver tot gort en is begaan met het wel en wee op het kermisterrein en dus ook op de Utrechtse Maliebaan.

Keijzer en Wouts

Twee exploitanten stonden aan de basis van het Maliebaanfestival Joop Keijzer en Tonnie Wouts begonnen deze stadskermis, omdat Utrecht simpelweg een grote binnenstadskermis ontbeerde. Aanleiding in 1988 was de oplevering van een aantal gerestaureerde

kerken in de bisschopsstad. Een passend feest voor de nieuwe kerken werd gevonden in een kermis op de Maliebaan. De Utrechtse 'kermisprofessor' Gerrit Jansen benaderde de twee exploitanten, die hij was tegengekomen tijdens de research voor zijn boek *Een Roes van vrijheid. Kermis in Nederland* (Utrecht 1984). Het duo Keijzer-Wouts wilde niet simpelweg een kermis 'wegzetten', maar een nieuwe kermisformule introduceren. De kermis moest toegankelijk zijn voor jong en oud, betaalbaar zijn en geworteld in de kermistraditie en de geschiedenis van Utrecht.

De gemeente wilde meewerken en zag af van het verpachten van de kermis en het bij opbod verkopen van de staanplaatsen. De vergunning kwam in handen van de Stichting Stadsontspanning. De exploitanten konden zo een kermis voor geringe entreeprijzen realiseren. In het guldentijdperk draaide iedereen voor een piek zijn rondjes in de draaimolen of maakte een ritje in de autoscooter.

De mevrouw Faber-Hornstra onderscheiding voor volkscultuur ging dit jaar naar de kermisexploitanten Tonnie Wouts en (postuum) Joop Keijzer.

Toen al waren de doorsneeprijzen op andere 'normale' kermissen meer dan het dubbele. Kermis hoeft niet duur te zijn, is het credo van het Maliebaanfestival. Bovendien investeerden de organisatoren in het creëren van een vriendelijke en veilige sfeer op het kermisterrein. Het geluid van de attracties werd binnen de perken gehouden. Dweilorkesten, dansgroepen en acrobaten verzorgen optredens in de openlucht.

Volkscultuurprijs voor kermisexploitanten Keijzer en Wouts.

Cultuur

Op het festival wordt hedendaags vermaak en moderne snelheidsmolens verweven met de historie van het vermaak en de geschiedenis van de stad. De kermis in de negentiende eeuw bestond uit handels- en ambachtskramen en slechts een klein gedeelte was bestemd voor het vermaak, zoals dat nu het kermisterrein beheerst. De kermis was in het verleden ook een plek waar kunst en cultuur floreerden. Theatergezelschappen, circus en goochelaars dromden bij elkaar om een plek op de kermis te veroveren. Met referentie naar dit vaak onbekende verleden van de kermis traden artiesten van Circus Jopie, Circus Fantasia en Circus Royal op tijdens het festival. De historische kiosk tent van Bosco kreeg zelfs een prominente plaats onder de bomen, waar iedereen voor een gulden een circusvoorstelling kon bijwonen. Maar ook dans en muziek waren vertegenwoordigd. Zo waren in samenwerking met de Folkloreade in Brunssum groepen uit Azië, Oost-Europa en Latijns-Amerika aanwezig om op dit festival op te treden en kermisbezoekers kennis te laten maken met professionele internationale danskunst.

Historie

Andere jaren pakte de Maliebaan uit met een nostalgische carroussel en een echte Kop van Jut met klappertjes en een spraakmakende bonisseur die het publiek met woord en gebaar uitdaagde een slag met de houten hamer te geven. De betekenis van de

Na afloop van de viering eten Kardinaal Simonis en de zusters Augustinessen poffertjes met poedersuiker in de poffertjeskraam op de kermis.

hedendaagse kermis ligt ook in de rijke geschiedenis van dit volksvermaak. Elders op het terrein kreeg het publiek via een fotootonstelling informatie over de wortels van het feest waar ze midden in stonden en deelnemer van waren. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur organiseerde tentoonstellingen over de geschiedenis van de kermis, de kermis als experimenteerplaats voor nieuwe vermaak zoals circus, film en de dierentuin en over kermis en kunst. Maar ook lokale festiviteiten als kermis in Utrecht, de Hoveniersmaandag en de Universiteitsfeesten van de stad, werden met tentoonstellingen geïllustreerd.

Kunst

Ook beeldende kunst en kermis hebben wat met elkaar. Vanouds organiseert het Genootschap Kunstliefde in samenspraak met het festival een zomerexpositie. In 1990 was voor het eerste aandacht voor kermis en beeldende kunst. Moderne schilders hadden de

kermis als inspiratie genomen voor hun expositie. Schilderijen van draaimolens, botsautootjes en snelheidsmolens en andere kermis vertier hingen in de eerbiedwaardige kunstgalerie. Bezoekers van de kermis gingen naar deze kunst kijken, maar kunstenaars begaven zich ook op het kermisterrein. Volgens kunsthistoricus en kermiskenner Karel Loeff was dit de eerste keer dat kermis en kunst 'direct aan elkaar gekoppeld' werden.

In 2002 gebeurde dat voor de tweede keer. Dit keer gingen Utrechtse schilders zelfs op het terrein aan de slag en beschilderden een doek van een paar vierkante meter met een realistisch kermis tafereel. Tijdens de kermis vond bovendien een kunstveiling plaats waar Joris Linssen kunst bij opbod verkocht aan het kermispubliek. Het was een groot succes. Ook was er aandacht voor de populaire kunst waarmee attracties gedecoreerd worden. Stripfiguren, filmsterren en popartiesten zijn de uithangborden en sfeermakers voor

Kardinaal Simonis deelt de Heilige Communie uit.

vele kermisattracties. De betekenis van deze 'kermisbarok' als symbool en graadmeter van de populaire smaak is groot. Tegelijkertijd zijn de beelden op spookhuizen en achterwanden van autoscooters vluchtig en kwetsbaar. Bij het switchen van de populariteit verdwijnen de oude helden onder een nieuwe laag verf.

Volkscultuur onderscheiding

De formule van het festival waarbij traditie verbonden wordt met hedendaags vermaak, waar cultuur en kunst toegankelijk gemaakt worden voor een breed publiek, blijkt te werken. Andere kermissen gingen piekendagen organiseren en op verschillende kermissen worden nu ook kermis-missen gehouden. Kermisfestivals als in Utrecht bleken meer bezoekers te trekken en ook aantrekkelijk te zijn voor stedelijke promotie. Bovendien is het relatief eenvoudig om met de festival thema's als volkssporten, clowns, circus of kunst veel publiciteit te genereren.

Op de laatste kermis-mis in juli 2007 ontvingen Wouts en Keijzer daarom terecht de Mevrouw Faber-Hornstra onderscheiding voor de grote verdiensten van de Piekenkermis voor de volkscultuur in Nederland en de kermiscultuur in het bijzonder. Beiden kregen van Ineke Strouken, directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, de onderscheiding opgespeld en ontvingen de speciale oorkonde behorend bij deze bijzondere onderscheiding. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur wil hiermee laten zien dat het Maliebaanfestival een voorbeeld is hoe kermis brede groepen kan aanspreken en hoe vermaak, kunst en cultuur in een aantrekkelijke mix op een goede locatie kan resulteren in een spetterend, kleurrijk en toegankelijk festival. ■

Meer informatie: www.maliebaanfestival.nl

Meer foto's: www.pix4profs.nl

Boek over kermis en kunst

Veel kunstenaars en dichters gebruikten de kermis als metafoer van het dagelijks leven en de eigen nostalgische jeugdherinneringen. *Nu weer de kermis gloeit met duizend lichten* is een bloemlezing van kermispoëzie. Met kleurrijke voorbeelden uit de beeldende kunst geeft dit boek een wervelende en tegelijkertijd reflectieve verbeelding van de kermisbeleving door de tijd.

Gedichten

Uit vele kermisgedichten selecteerde samensteller en dichter Bert Bevers bijna tachtig voorbeelden uit de twintigste eeuw. Bevers trof onder de kermisdichters vele beroemde namen aan, zoals Eva Gerlach, Guido Gezelle, Hans Warren, Martinus Nijhoff, Bernlef en Gerrit Achterberg. De kleurrijke, beweeglijke en luidruchtige kermis sfeer inspireerde ook minder bekende schrijvers tot meesterwerkjes waar de romantiek, spanning en een wereld van klatergoud, overvloed en plezier, hand in hand gaan met beschrijvingen van verval, verlies van decorum, seks en de dood.

Beeldende kunst

De gedichten verbeelden samen met de kermis schilderijen en tekeningen dit eeuwenoude volksvermaak. Vanaf de zestiende eeuw lieten schilders zich door de kermis inspireren. Pieter Breughel en David Vinckboons wilden met hun schilderijen waarschuwen tegen de zondige kanten van dit vertier. In de negentiende eeuw overheerste de romantiek. De feeëriek verlichting en het klatergoud van de stoomcarrousel met houten paarden en spiegeldecoraties waren het ideale decor om verliefd worden.

Nog steeds zijn kunstenaars geboeid door dit reizende pretpark dat een plein in het dorp of stad omtovert in een droomwereld waar alle zorgen even naar de achtergrond verdwijnen. Een plek waar de werkelijkheid uitvergroot, verscherpt wordt tot schrijnende, maar ook nostalgische en vaak humoristische kunstwerken zoals in de schilderijen van Gerrit Sol en de gedichten van Ingmar Heytze.

Als eeuwenoud volksvermaak blijft de kermis kunstenaars en dichters boeien.

Unieke samenwerking

Het boek is het resultaat van een unieke samenwerking tussen Stichting Kermis-Cultuur, Het Markiezenhof, Singer Laren en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Bert Bevers (samensteller), *Nu weer de kermis gloeit met duizend lichten*. *Kermis in de poëzie* (Utrecht 2007) is voor abonnees van *Volkscultuur Magazine* met € 4,- korting te bestellen door overmaking van € 18,50 op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, o.v.v. kermis. In de boekwinkel kost dit prachtige, rijk geïllustreerde boek € 22,50.

Nederlands Centrum voor Volkscultuur
Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de cultuur van het leven van alledag. In een snel veranderende samenleving wordt het belang ervan alleen maar groter. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van recente trends en ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid of goede voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Het blad is bedoeld voor iedereen die volkscultuur een warm hart toedraagt: particulieren net zo goed als organisaties, onderzoekers net zo goed als doeners.